

ЕТАПИ ТА СКЛАДНИКИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

STAGES AND COMPOSITIONS OF RISKS' MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE' ECONOMIC ACTIVITY

Овсак О.П.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та бізнес-технологій,
Національний авіаційний університет

Назаренко О.П.

асистент кафедри економіки та бізнес-технологій,
Національний авіаційний університет

Примаченко О.В.

магістрант,
Національний авіаційний університет

Стаття присвячена дослідженню складових елементів управління ризиками господарської діяльності підприємства. Визначена доцільність критеріїв джерела виникнення та характеру прояву ризиків для здійснення їх класифікації. Надана деталізація внутрішніх ризиків господарської діяльності підприємства: виробничих, комерційних, транспортних, фінансових, майнових, інноваційних та інформаційних. Приділено увагу кібер-ризикам як різновиду інформаційних ризиків. Систематизовані параметри оптимальної моделі управління ризиками господарської діяльності підприємства. Визначені ключові етапи з послідовності дій з управління ризиками господарської діяльності підприємства. Запропонована схема, що визначає зміст основних етапів та складових елементів управління ризиками господарської діяльності підприємства. Систематизовано етапи визначення пріоритетності управління ризиками. Визначено, що оцінювання та регулювання господарських ризиків доцільно здійснювати з двох позицій – з позиції ризиків, що супроводжують окремі господарські операції, проекти та щодо всієї сукупності ризиків, характерних для господарської діяльності загалом. Визначені практичні інструменти оцінювання ефективності управління ризиками господарської діяльності підприємства.

Ключові слова: господарська діяльність, внутрішні ризики підприємства, управління ризиками, пріоритетність, оцінювання ризиків, регулювання ризиків.

Статья посвящена исследованию составляющих элементов управления рисками хозяйственной деятельности предприятия. Определена целесообразность критериев источников возникновения и характера проявления рисков для осуществления их классификации. Представлена детализация внутренних рисков хозяйственной деятельности предприятия: производственных, коммерческих, транспортных, финансовых, имущественных, инновационных и информационных. Уделено внимание кибер-рискам как разновидности информационных рисков. Систематизированы параметры оптимальной модели управления рисками хозяйственной деятельности предприятия. Определены ключевые этапы последовательности действий по управлению рисками хозяйственной деятельности предприятия. Предложена схема, определяющая содержание основных этапов и составляющих элементов управления рисками хозяйственной деятельности предприятия. Систематизированы этапы определения приоритетности управления рисками. Определено, что оценку и регулирование хозяйственных рисков целесообразно осуществлять с позиции как рисков, сопровождающих отдельные хозяйственные операции, проекты, так и всей совокупности рисков, характерных для хозяйственной деятельности в целом. Определены практические инструменты оценки эффективности управления рисками хозяйственной деятельности предприятия.

Ключевые слова: хозяйственная деятельность, внутренние риски предприятия, управление рисками, приоритетность, оценка рисков, регулирование рисков.

Proceed from the limited usage in practice of the theoretical developments in the analysis and risks regulation of business activity appears the need to systematize the stages and components of risk management in order to enable it's usage in enterprise management practices. Risk defines the activity connected with overcoming uncertainty in a situation of inevitable choice when it is possible to assess the likelihood of achieving the intended result, failure, and deviation from it. Classification of economic risks is the result of systematization of the many risks inherent in

the business activity of the enterprise on the basis of certain characteristics. In accordance with the source of the occurrence and the nature of the risks, we distinguish external and internal risks of the enterprise. External risks include political, socio-economic, administrative-legislative, natural-climatic, and market risks. Internal risks include industrial, commercial, transport, financial, property, innovation and information or cyber-risk. The optimal risk management model should determine the criteria and methods for risk assessment and risk management efficiency. Effectiveness of business risk management requires the management prioritization of individual risk groups through a large number of risks, limited labor and financial resources. As an estimation of risk' value, it is expedient to take the probability of occurrence of a risk situation in the process of enterprise' economic activity implementation and the degree of negative impact of risk on the level of losses in the process of enterprise activity. The assessment of the significance of individual types of economic risk and the establishment of their priority can be carried out using the method of pairwise comparison. It is expedient to evaluate and regulate business risks from the standpoint of risks, which are accompanying individual business operations, projects and the whole set of risks of economic activity.

Key words: business activity, internal risks of the enterprise, risk management, priority, risk assessment, risk management.

Постановка проблеми. Діяльність вітчизняних підприємств в умовах розвитку інтеграційних процесів та глобалізації вимагає від керівників та провідних менеджерів усвідомлення закономірностей розвитку ринкової економіки та всебічного використання дієвих підходів і методів управління ризиками господарської діяльності. Існування ризиків зумовлюють численні фактори, які можуть викликати та спричинити невизначеність результатів господарської діяльності. Ризики господарської діяльності підприємства мають економічний вимір, оскільки їхній прояв віддзеркалюється на результаті – підприємство отримує прибуток чи збиток. Тому проблема своєчасного розпізнавання різних видів ризиків господарської діяльності, вивчення їх впливу на конкретне підприємство та розроблення дієвої системи управління ризиками сьогодні є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам дослідження сутності ризику присвячені праці В.В. Вітлінського, А.Б. Кондрашина, В.С. Дієва, Н.І. Машиної. Формуванню та розвитку основних положень управління ризиками присвячені праці таких відомих зарубіжних науковців, як П. Бернстайн, Ф. Найт, Й. Шумптер. Питання оцінки ризиків і визначення шляхів їх мінімізації висвітлені в працях вітчизняних і російських науковців: В.А. Абчука, Л.І. Донець, О.В. Шепеленко, С.М. Баранцева, В.А. Кравченко, Н.С. Краснокутської та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз профільних наукових джерел показав, що натеper не розроблена загальноприйнята та ґрунтозна класифікації різновидів господарських ризиків. Наявні розробки часто не враховують галузевих особливостей діяльності підприємств. Виходячи з обмеженості використання на практичному рівні теоретичних напрацювань аналізу та регулювання ризиків господарської діяльності, є необхідність систематизації етапів та складових елементів управління ними з метою уможливлення використання в управлінській практиці підприємств.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є систематизація етапів та складових

елементів управління ризиками господарської діяльності підприємств та розроблення рекомендацій щодо її практичного використання.

Методи дослідження. У роботі використані загальнонаукові методи: абстрактно-логічний, індукції та дедукції, системного підходу; аналізу і синтезу, а також спеціальні методи дослідження: факторний аналіз та імітаційне моделювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ґрунтовний аналіз наукових праць із проблем ризику дає можливість узагальнити основні положення, що визначають його сутність та окреслюють основні причини виникнення ризикових подій. У процесі дослідження виявлена неоднозначність у тлумаченні вченими поняття «ризик». Можна виділити такі підходи до інтерпретації такої категорії:

– ризик – це ймовірність (можливість) отримання (тільки) небажаного результату (ймовірність втрати суб'єктом господарювання частини своїх прибутків [1, с. 188];

– ризик – невизначеність майбутнього стану, внутрішньої ситуації та зовнішнього середовища, невпевненість у результаті, невизначеність в отриманні доходу, розмір якого залежить від загального стану економіки [5, с. 64];

– ризик – це діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності у ситуації неминучого вибору, в процесі якої є можливість кількісно та якісно оцінити ймовірність досягнення передбачуваного результату та відхилення [3, с. 16];

– можливість одержання від'ємних результатів (збитків) [2, с. 29]; або (чи тільки) ймовірність сприятливого позитивного результату, вдача, шанс одержати додатковий прибуток (можливість отримання значної вигоди в результаті здійснення підприємницької діяльності, можливість отримання додаткового прибутку за позитивних для підприємця умов [3, с. 30].

Таким чином, ризик визначає діяльність, пов'язану з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якого є можливість оцінити ймовірність досягнення передбаченого результату, невдачі і відхилення від мети. Тобто найбільш точно розкрити категорію

«ризик» можливо через визначення сутності таких понять, як «імовірність» та «невизначеність». Імовірністю події є визначене число, яке тим більше, чим більш можлива подія [3, с. 188], тобто це можливість одержання визначеного результату. Ф. Найт, залежно від точності розрахунку, виділяв три типи ймовірності: математичну, статистичну та ймовірність експертної оцінки. Перший тип імовірності дуже рідко є в бізнесі, другий властивий діловій сфері; третій тип імовірності має переважно примусовий характер. Імовірність першого типу визначається загальними, заздалегідь заданими принципами, імовірність другого типу можна визначити лише емпірично [2, с. 24]. Експертна оцінка проводиться через обмеженість математико-статистичної інформації. Залежність від обсягів вихідної інформації, з одного боку, та від суб'єкта – з іншого, веде до того, що до ймовірнісної характеристики ситуації додається невизначеність.

Більшість дослідників у своїх працях наводять власну шкалу пріоритетів тих або інших факторів ризиків. Основними критеріями визначення факторів ризиків господарської діяльності у наукових дослідженнях учених-економістів виступають: джерело виникнення (зовнішні та внутрішні фактори), ступінь впливу (фактори прямої та непрямої дії); характер регулювання (фактори, що регулюються, не регулюються, важко регулюються) [1, с. 188].

Фактори прямої дії безпосередньо впливають на результати господарської діяльності та рівень ризику, фактори непрямої дії зумовлюють зміну господарських процесів, не здійснюючи безпосереднього впливу. Параметри, що характеризують внутрішню діяльність підприємства, є внутрішніми; зовнішніми факторами є параметри, що відображають специфіку впливу зовнішнього середовища суб'єкта господарювання.

Нараховується понад 30 різних класифікаційних ознак і близько 200 їх видів, що негативно впливає на якість вивчення проблеми ризику в різних формах його прояву [6, с. 64]. Слід зазначити, що натеper в економічній теорії немає загальноприйнятої та ґрунтовної класифікації різновидів ризиків, наприклад господарської діяльності авіаційних підприємств.

Класифікація господарських ризиків – результат систематизації безлічі ризиків, притаманних господарській діяльності підприємства на підставі певних ознак. Майже всі дослідники стверджують, що ефективність управління господарськими ризиками багато в чому визначається класифікацією видових його проявів. Але в наукових працях часто відсутній взаємозв'язок між запропонованою відповідним автором класифікацією ризику та вирішенням питань, пов'язаних із визначенням джерел та ступеня ризиків, розробленням заходів, спрямованих на їх оптимізацію.

Стосовно господарських ризиків підприємства класифікацію доцільно проводити на підставі урахування джерела виникнення та характеру прояву ризиків. Так, розрізняють зовнішні та внутрішні ризики господарської діяльності підприємства. До зовнішніх ризиків відносять політичні, соціально-економічні, адміністративно-законодавчі, природно-кліматичні, ринкові. До внутрішніх ризиків належать виробничі, комерційні, транспортні, фінансові, майнові, інноваційні та інформаційні ризики [1, с. 189], [2, с. 214], [3, с. 128], [5, с. 68].

До виробничих ризиків відносять ризики, що виникають у процесі виробництва продукції, реалізації та післяреалізаційного обслуговування продукції (послуг), постачання запасів та товарів (торговельне підприємство). Безпосередньо до виробничих ризиків як основної групи включають ризики, що виникають у процесі виконання стратегії підприємства, ризики постачання, ризики порушення планових термінів, ризики виникнення конфліктів щодо підтримки поточної діяльності фірми й інших її напрямів. До класифікації ризиків, що виникають у процесі розроблення стратегії підприємства, можна віднести: ризик необґрунтованого визначення пріоритетів загальної економічної та ринкової стратегії фірми, ризик хибного прогнозу кон'юнктури на всіх або окремих ринках капітальних закупок і постачання, ризик неадекватної оцінки потреб сфери споживання та власного виробництва.

Залежно від спеціалізації підприємства виробничі ризики можуть бути суттєво доповнені галузевими особливостями. Наприклад, для авіаційного підприємства, що має безпосереднє відношення до перевезення пасажирів та вантажу, питання забезпечення авіаційної безпеки чинять безпосередній вплив на виробничу діяльність.

Комерційні ризики пов'язані з імовірністю втрат під час збуту продукції (послуг), у процесі взаємодії з контрагентами та партнерами для організації продажу. Комерційні ризики є комплексними ризиками, які можна вважати частиною виробничих ризиків, а також цілком самостійною групою ризиків.

Транспортні ризики наявні практично в усіх видах та на всіх етапах господарської діяльності підприємства і пов'язані з ризиками постачання та реалізації, через те що можуть стати їхнім джерелом. Для транспортних підприємств цей вид ризику становить невід'ємну частину виробничих ризиків.

Фінансові ризики зумовлені ймовірністю виникнення втрат фінансових ресурсів у зв'язку з непередбаченими змінами в обсягах, дохідності, вартості капіталу, структурі активів та пасивів. Для підприємств фінансової сфери – комерційних банків, страхових та лізингових компаній – фінансові ризики будуть основним складником виробничих ризиків, їх склад буде суттєво різнитися.

Майнові ризики пов'язані із зловживаннями у матеріальній сфері, низьким технічним станом основних засобів, відсутністю витрат на ремонт та модернізацію, поганим станом зберігання об'єктів товарно-матеріальних цінностей.

Інноваційні ризики зумовлені похибками у виборі та впровадженні інновацій підприємством. Кадрові ризики пов'язані із плінністю кадрів, виникненням помилок, зумовлених високим ступенем стомлюваності та монотонності праці, відсутністю наукової організації праці, наявністю професійних захворювань, незацікавленістю результатами роботи, відсутністю професійного та кар'єрного росту тощо.

Інформаційні ризики характеризують небезпеку виникнення збитків у результаті застосування компанією інформаційних технологій. Ці ризики пов'язані зі створенням, передачею, зберіганням і використанням інформації за допомогою електронних носіїв та інших засобів зв'язку. Таку групу ризиків часто фахівці називають ще кібер-ризиками.

Аналіз наукових джерел [9, с. 110], [10] показав, що за останні 5 років підприємства, що використовують комп'ютерну техніку та ІТ-технології, стали дуже вразливими щодо кібер-ризиків: витоку даних внаслідок кібератак і комп'ютерних вірусів, втрати даних через людський фактор або збої у роботі носіїв інформації. Взагалі кібер-ризики пов'язані з використанням комп'ютерного обладнання та програмного забезпечення як у місцевих (локальних) мережах, так і в глобальній інтернет-мережі, в розрахунково-платіжних системах, системах інтернет-торгівлі, промислових системах управління; а також ризик, пов'язаний із накопиченням, зберіганням і використанням особистих даних.

Кібер-ризики можуть приводити до прямих та непрямих грошових втрат підприємств. У першому разі можна легко виміряти збитки в грошовому еквіваленті. В другому разі необхідно залучати експерта або фахівця для якісної оцінки величини збитків в організації [9, с. 112].

А лише п'ять років тому кібер-ризики знаходилися лише на 15 місці. Такі загрози, як порушення даних, хакерські атаки або ж перерви у виробництві внаслідок кібер-інциденту, підтверджують, що це є головним ризиком для бізнесу на Американському континенті і другим за значущістю ризиком у Європі та Азіатсько-Тихоокеанському регіоні [9, с. 113]. Кібер-ризики є найбільш недооціненими ризиками в довгостроковій перспективі в Україні. Яскравим прикладом цього є те, що у 2017 році під час кібератаки вірусу Petya постраждали понад 1500 компаній, а 13 тис. комп'ютерів були заражені. За рік український бізнес втратив від кібератак мільярди гривень. За результатами опублікованих наукових та практичних робіт фахівців [9, с. 111, 10] кібер-ризики можна згрупувати за такими ознаками, як:

1) втрата або крадіжка носіїв інформації та мобільних пристроїв;

2) доступ сторонніх осіб до конфіденційної інформації за допомогою вразливих хмарних сховищ;

3) ненавмисне розголошення співробітниками конфіденційної інформації;

4) навмисні дії співробітників (інсайдерів);

5) неконтрольоване копіювання даних співробітниками.

Виходячи з обмеженості використання на практичному рівні теоретичних напрацювань аналізу та регулювання ступеня ризиків господарської діяльності, є необхідність у систематизації етапів та складових елементів управління ними з метою уможливлення використання в управлінській практиці підприємств. Оптимальна модель управління ризиками повинна давати відповідь на питання відносно: ризиків, які піддаються управлінню, критеріїв та методик оцінювання ризиків, ефективності управління ризиками.

Ключовими етапами з послідовності дій з управління ризиками господарської діяльності підприємства визнаються:

– визначення мети та ключових цілей управління ризиками;

– встановлення об'єкту управління ризиками;

– визначення та застосування оптимальної методики оцінки ризиків;

– безпосереднє управління ризиками;

– розрахунок критерію ефективності управління ризиками [3, с. 245], [5, с. 64].

Оптимально система управління ризиками господарської діяльності підприємства, має відповідати таким основним вимогам:

– функціонувати як складник комплексної системи управління ефективністю господарської діяльності підприємства;

– бути чітким і несуперечливим;

– описувати фактори, що спричинили ризик;

– давати можливість інтерпретувати результати, обґрунтовувати, приймати певні господарські рішення та дозволяти визначати ефективність управління ризиками [7, с. 189], [8, с. 32].

Наведена на рис. 1 схема за своєю суттю визначає зміст основних етапів та складових елементів управління ризиками господарської діяльності підприємства та відповідає вищенаведеним критеріям.

Дієвість управління ризиками господарської діяльності потребує визначення пріоритетності управління окремими групами ризиків через велику кількість ризиків, що мають місце на підприємстві, обмеженість трудових та фінансових ресурсів, що унеможлиблює одночасне управління всією сукупністю ризиків.

Оцінку та регулювання господарських ризиків доцільно здійснювати з двох позицій – з позиції ризиків, що супроводжують окремі господарські операції, проекти, та щодо всієї сукупності ризиків, характерних для господарської діяльності загалом.

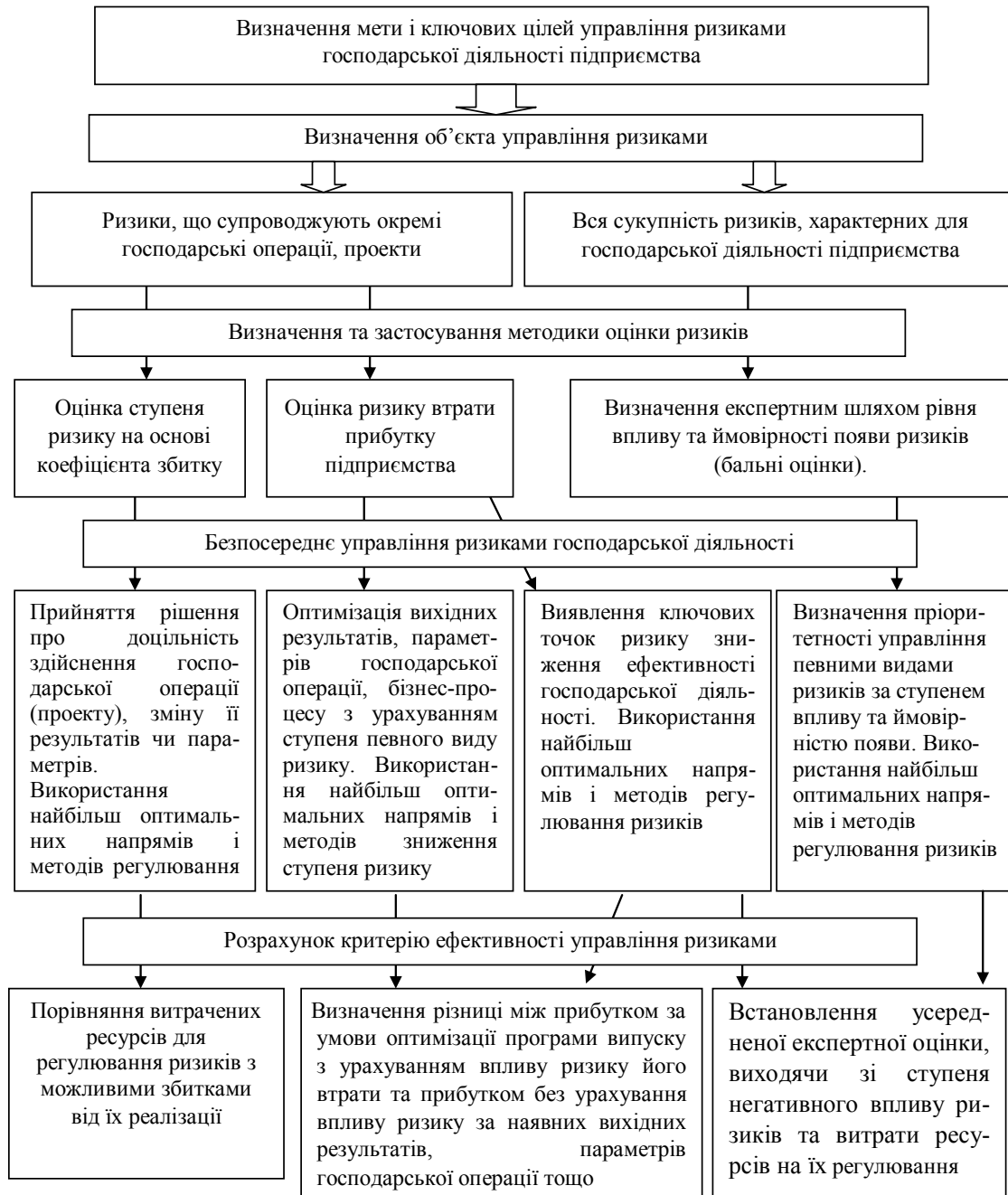

Рис. 1. Схема основних етапів та складників управління ризиками господарської діяльності підприємства

Джерело: систематизовано авторами на основі аналізу джерел [3; 4; 5; 7; 8]

Пріоритетність управління ризиками може бути визначена: за окремими групами ризиків та за господарськими операціями, здійснення яких супроводжується появою можливих збитків. Визначення пріоритетності управління окремими видами ризиків господарської діяльності доцільно проводити за такими етапами [2, с. 387], [3, с. 296]:

1. Якісний аналіз ризику, який передбачає визначення видів ризику, що супроводжують діяльність підприємства.

2. Встановлення оціночних показників ризику, а саме ймовірності появи ризикової ситуації в процесі здійснення підприємством господарської діяльності та сили негативного впливу ризику на рівень втрат у процесі діяльності підприємства.

3. Розрахунок сумарної оцінки за визначеними показниками за окремими видами ризику.

4. Визначення узагальнених показників на різних рівнях управління шляхом підсумовування за кожним видом ризику сумарних оцінок значущості за визначеними показниками.

5. Проведення ранжування видів господарського ризику за сумарним показником пріоритетності управління ними та визначення видів ризику, які потребують першочергового регулювання.

6. Формування рекомендацій щодо пріоритетності управління певними видами ризиків господарської діяльності.

Як оціночні показники ризику доцільно брати імовірність появи ризикової ситуації в процесі здійснення підприємством господарської діяльності та ступінь негативного впливу ризику на рівень збитків у процесі діяльності підприємства. Оцінку значущості окремих видів господарського ризику і встановлення їх пріоритетності можна здійснити за допомогою методу попарного порівняння [3, с. 204]. Згідно з концепцією пріоритетності управління внутрішніми ризиками підприємств, ризик, що має найбільшу сумарну оцінку значущості, потребує першочергового управління та фінансування. Тобто сформовану матрицю пріоритетності управління видами ризиків господарської діяльності можна використати для визначення оптимального розподілу фінансових ресурсів на заходи з регулювання ризику.

Рішення щодо оптимізації ризику зумовлюють необхідність перерозподілу грошових потоків підприємства. Під час вибору методу впливу на ступінь ризику необхідно враховувати напрями фінансування. Для комерційних підприємств можливими є три напрями фінансування ризиків: фінансування, яке передуює виникненню непередбаченої (негативної) події, поточне фінансування та фінансування після виникнення непередбаченої події для покриття наслідків.

Серед практичних інструментів оцінювання ефективності управління ризиками господарської діяльності підприємства доцільно використання таких:

– порівняння витрачених ресурсів для регулювання ризиків з можливими збитками від їх реалізації;

– визначення різниці між прибутком за умови оптимізації програми випуску з урахуванням впливу ризику його втрати та прибутком без

урахування впливу ризику за наявних вихідних результатів, параметрів господарської операції;
– встановлення усередненої експертної оцінки, виходячи зі ступеня негативного впливу ризиків та витрати ресурсів на їх регулювання.

Висновки з цього дослідження. Дієвість управління ризиками господарської діяльності потребує визначення пріоритетності управління окремими групами ризиків через велику кількість ризиків, що мають місце на підприємстві, обмеженість трудових та фінансових ресурсів, що унеможлиблює одночасне управління всією сукупністю ризиків. Оцінку та регулювання господарських ризиків доцільно здійснювати з двох позицій – з позиції ризиків, що супроводжують окремі господарські операції, проекти, та щодо всієї сукупності ризиків, характерних для господарської діяльності загалом. Пріоритетність управління ризиками може бути визначена: за окремими групами ризиків та за господарськими операціями, здійснення яких супроводжуються появою можливих збитків. Як оціночні показники ризику доцільно брати імовірність появи ризикової ситуації в процесі здійснення підприємством господарської діяльності та ступінь негативного впливу ризику на рівень збитків у процесі діяльності підприємства.

Серед практичних інструментів оцінювання ефективності управління ризиками господарської діяльності підприємства рекомендуємо використання порівняння витрачених ресурсів на регулювання ризиків із можливими збитками від їх реалізації, визначення різниці між прибутком за умови оптимізації програми випуску з урахуванням впливу ризику його втрати та прибутком без врахування впливу ризику за наявних параметрів господарської діяльності та встановлення усередненої експертної оцінки, виходячи зі ступеня негативного впливу ризиків та витрати ресурсів на їх регулювання.

Запропонована систематизація етапів та складових елементів управління ризиками господарської діяльності дає можливість її використання в управлінській практиці вітчизняних підприємств у сучасних умовах господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Чуприна І. В. Поняття та класифікація ризиків в підприємницькій діяльності. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія : Економічні науки*. 2012. № 4. С. 187–193.
2. Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. Ризикологія в економіці та підприємстві: [монографія]. Київ : КНЕУ, 2004. 480 с.
3. Донець Л.І., Шепеленко О.В., Баранцева С.М., Сергєєва О.В., Веремейчик О.Ф. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків. Навч. посіб. / За заг. ред. Донець Л.І. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 472 с.
4. Краснокутська Н.С., Лачкова В.М. Методи управління комерційними ризиками підприємств торгівлі. Харків: ХДУХТ, 2013. С. 56–63.
5. Кравченко В.А. Виявлення та опис підприємницьких ризиків: практичний алгоритм для українського бізнесу. *Вісник Запорізького національного університету*. 2008. № 1 (3). С. 63–70.
6. Діба М.І. Суть та види фінансових ризиків у системі ризик-менеджменту підприємства. *Національний університет «Львівська політехніка»*. Серія : Облік та аудит. 2008. № 1. С. 22–28.

7. Шепеленко О.В. Управління підприємницькими ризиками суб'єкта господарювання. *Економічні науки: Вісник ДонНУЕТ*. 2011. № 4(52), с. 189–199.
8. Скопенко Н.С., Андреюк Н.В. Організація системи ризик-менеджменту на підприємстві. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2015. Випуск 2 (31). С. 29–42.
9. Віннікова І.І., Марчук С.В. Кібер-ризик як один із видів сучасних ризиків у діяльності малого та середнього бізнесу та управління ними. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Випуск 5 (16). С. 110–114. URL: http://easterneurope-ebm.in.ua/journal/16_2018/21.pdf
10. Якушев В. Кібербезпека-2018: чого чекати бізнесу? URL: <https://mind.ua/openmind/20180414-kiberbezpeka-2018-chogo-chekati-biznesu>. Global Economic Forum, The Global Risks Report 2017. 12th Edition. URL: <http://wef.ch/risks2017>.